

УДК 343.71

ОСОБЛИВОСТІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВИМАГАННЯ

Пономаренко Олеся Сергіївна,

ад'юнт Харківського національного університету внутрішніх справ,

пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080, Україна

e-mail: ponoleksis@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5039-558X>

Мета. Метою дослідження є визначення особливостей оперативно-розшукової характеристики вимагання. **Методика.** Методика включає детальний комплексний аналіз та узагальнення наявного науково-теоретичного матеріалу із піднятої проблематики на основі якого робляться обґрунтовані світоглядні висновки та рекомендації щодо розкриття сутності досліджуваних понять. **Результати.** Сучасна оперативно-розшукова характеристика вимагання характеризується великою кількістю різних ознак: кримінально-правових, кримінологічних та криміналістичних, однак, сьогодення кримінальна обстановка постійно вносить корегуючі зміни до них та дозволяє виділити ряд особливостей притаманних вказаному виду злочинної діяльності. **Наукова новизна.** Вперше за сучасної кримінальної обстановки та оновленого законодавства визначено оперативно-розшукову характеристику вимагання. **Практична значимість.** Аналіз емпіричного матеріалу свідчить, що сьогодні доволі розповсюдженим є вимагання, що характеризується ознаками, які можливо класифікувати за: схемою вчинення, предметом злочинного посягання, суб'єктом, використання засобів маскування злочинної діяльності.

Ключові слова: оперативно-розшукова протидія, оперативно-розшукова характеристика, вимагання

O. S. Ponomarenko

postgraduate student of the Kharkiv National University of Internal Affairs,

L. Landau avenue, 27, Kharkiv, 61080, Ukraine, e-mail: ponoleksis@gmail.com

FEATURES OF OPERATIONAL-SEARCH CHARACTERISTICS OF EXTORTION

Goal. The purpose of the study is to determine the characteristics of the operational-search characteristics of extortion. **Method.** The methodology includes a detailed comprehensive analysis and synthesis of available scientific and theoretical material on the raised issues, on the basis of which grounded worldview conclusions and recommendations on disclosure of the essence of the studied concepts are made. **Results** The current operational and investigative characteristics of extortion are characterized by a large number of different features: criminal law, criminological and forensic, however, the present criminal situation constantly makes adjusting changes to them and allows to highlight a number of peculiarities inherent in the specified type of criminal activity. **Scientific novelty.** For the first time, according to the current criminal situation and the updated legislation, the operational-search characteristics of extortion are defined. **Practical significance.** An analysis of empirical evidence suggests that today extortion is characterized by signs that can be categorized according to: the scheme of commission, the subject of a criminal offense, the subject, the use of means of masking criminal activity.

Key words: operational-search counteraction, operative-search characteristics, extortion.

Постановка проблеми. Протидія злочинності розпочинає своє історію ще з давніх часів (підручник бандурки). Вказане пов'язано з тим, що на усіх етапах історичного розвитку суспільства питання протидії злочинності не втрачають своєї актуальності, набуваючи особливого значення в періоди політичних і соціально-економічних перетворень [1, с. 15]. Водночас, після подій, що сталися в соціально-політичному аспекті нашої країни в 2014 році, окрім позитивних наслідків (Євроінтеграція, реформування більшості виконавчих гілок влади тощо), охарактеризувати сучасне становище України можливо й появою окремих негативних наслідків, зокрема економічної нестабільності, загостренням криміногенної ситуації, зростанням злочинності. Так, наявна економічна ситуація в країні спричинила зростання тих видів злочинів, які мають корисливу мотивацію, носять яскраво виражений інтелектуальний характер та при цьому характеризуються насильницьким способом вчинення. До цієї групи злочинів відноситься, в

першу чергу, вимагання. Зокрема, аналіз емпіричного матеріалу свідчить, що, хоча офіційна останні роки статистика свідчить про не значне збільшення фактів вчинення вказаних злочинів [6], однак аналіз засобів масової інформації, соціальних сітей вказує на те, що зареєстрованими факти вимагання є мізерно малими до реальних показників [3; 7]. Враховуючи вказане можна дійти висновку, що перед працівниками правоохоронних органів на сьогодні існує нагальна проблема в здійсненні якісної та швидкої протидії вимаганням. В той же час, аналіз практичної діяльності свідчить, що одним із найбільш дієвим способом протидії вимаганням є знання оперативно-розшукової характеристики, оскільки для такої характеристики можуть бути використані відомості з різних галузей знань: кримінального права, криміналістики, кримінології, соціології і т. ін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми протидії вимаганням вченими у різних галузях юридичної науки розглядалися на протязі багатьох років. Так, окреслена тематика з різних точок розглядалась у роботах таких вчених як А.В. Баб'яка, С.Г. Бевзенка, М.Г. Богуславського, В.В. Вандишева, В.І. Василичука, О.М. Горбаня, О.О. Дерев'ягіна, Т.Г. Утмелидзе, В.П. Захарова, А.М. Кислого, І.О. Крепакова, С.І. Ніколаюка, О.С. Омельченка, В.М. Сакала, Д.В. Сімоновича, В.Р. Сливенка, М.В. Стацака, В.М. Тихоненка, В.В. Шендрика та ін. Однак враховуючи зміни в соціально-економічному, політичному житті нашої країни, зміни законодавства питання особливостей оперативно-розшукової характеристики вимагання ще залишилось не дослідженим.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей оперативно-розшукової характеристики вимагання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для кожного конкретного виду суспільно небезпечних діянь зміст та особливості оперативно-розшукової характеристики визначається специфічними даними. Вони обумовлені характером учиненого злочину і необхідними відомостями, що сприяють ефективному їх виявленню [2, с. 140]. Зважаючи на це, з метою визначення оперативно-розшукової характеристики вимагання, вважаємо доцільним розділи її на певні групи, які характеризуються переважанням однієї або кількох найбільш важливих ознак (властивостей), покладених в основу такого ділення. Виділення таких груп потрібне для вивчення і диференціації вживаних заходів протидії не тільки вимаганням, але і злочинності в цілому.

До першої групи характерних ознак вимагання слід віднести кримінально-правові ознаки. Так, вимагання як вид злочину передбачено статтею 189 КК України, відповідно до якої вимога передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці є вимаганням. Об'єктивна сторона вимагання полягає у незаконній вимозі передачі чужого майна чи права на майно, або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці. Діяння може виявлятися лише в активній поведінці – в незаконній вимозі: а) чужого майна; б) права на чуже майно; в) вчинення будь-яких дій майнового характеру, на які винний не має права. Цією ознакою вимагання відрізняється від складу примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (ст. 355 КК), які за своїм змістом є дійсними законними (наприклад, вимога віддати борг, пов'язана з погрозою насильством до особи, яка дійсно є боржником) [5].

Водночас, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є спосіб відмагання – погроза заподіяння шкоди потерпілому або його близьким родичам, зміст якої може бути різним. Це не тільки погроза насильством (наприклад, завдати побоїв), а й обмеженням прав, свобод або законних інтересів зазначених осіб (наприклад, припинити роботу на ринку), пошкодженням чи знищенням їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною (наприклад, спалити гараж), або розголошенням відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають

зберегти в таємниці (наприклад, оголосити дані про усиновлення потерпілим дитини, про наявність захворювання, про інтимне життя тощо). Ці відомості можуть бути дійсними або вигаданими, ганебними або не такими, важливо лише, щоб потерпілий чи його близькі родичі бажали зберегти їх в таємниці.

Суб'єктивна сторона – тільки прямий умисел, корисливий мотив та мета. Суб'єкт злочину – будь-яка особа, що досягла до вчинення вимагання 14-ти років [5].

Стосовно кваліфікуючих ознак вимагання, то частина 2 ст. 189 КК передбачає відповідальність за вимагання, вчинене повторно або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням свого службового становища, або з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або з пошкодженням чи знищенням майна, або таке, що завдало значної шкоди потерпілому. У частині 3 ст. 189 КК кваліфікованим визнається вимагання, поєднане із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я особи, або такого, що завдало майнової шкоди у великих розмірах, а ч. 4 ст. 189 КК передбачає вимагання, що завдало майнової шкоди в особливо великих розмірах або вчинене організованою групою, або поєднане із реальним заподіянням тяжкого тілесного ушкодження [5].

Другу групу ознак складають кримінологічні ознаки, які на думку Б.М. Головіна включають в себе рівень, структуру та динаміку злочинів, описування особистості тих, хто їх вчиняє, мотиви і цілі їх злочинної поведінки [4, с. 11]. Ми підтримуємо таку точку зору та аналізуємо емпіричний матеріал вважаємо доречним визначити наступні кримінологічні ознаки вимагання:

1) *рівень, структура та динаміка вимагання.* Відповідно до статистичних даних Генеральної прокуратури України кількість зареєстрованих фактів вчинення таких видів злочинів як вимагання за останні 5 років складає доволі не значний відсоток в загальній кількості злочинів, зокрема офіційно зареєстровано в 2014 році 595 фактів вчинення вимагань, в 2015 р. - 550, 2016 р. – 535, 2017 р. – 597 [6]. В той самий час, статичні дані свідчать, що найчастіше за все вказаний вид злочинної діяльності за своєю територіальною природою є розповсюдженішим у великих містах (кількість вимагань зареєстрованих в таких містах як Київ, Харків, Дніпро, Одеса та Запоріжжя складають понад 50 % від загальної кількості), а є рідким явищем у сільській місцевості (здебільшого є поєднаним із іншими злочинами, зокрема рейдерськими захватами, грабежами чи розбоями з так званим «відстроченим» платежем).

Структура вимагання як злочинної діяльності в 57,8 % випадків виражається у вчиненні вказаного злочину в простих формах співучасті, рідше членами організованої злочинності (31,2 % випадків), однак існують факти вчинення вимагання злочинцями-одинаками. В свою чергу, говорячи про співучасть при вчиненні вимагання, слід відмітити, що для даного виду злочинів характерним є наявність таких ознак як спів виконавство з попереднім порозумінням між собою суб'єктами злочину так і попереднім розподілом ролей, та навіть наявністю ієрархічності. Зокрема, практика свідчить, що останнім часом найбільш розповсюдженими стають вимагання поєднані із такими видами злочинів як розбій, грабїж, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, при цьому в 78,9% є можливість чіткого визначення особи-організатора чи підбурювача та осіб-виконавців, натомість таких кількості таких суб'єктів злочину як пособники є доволі невеликою;

2) *характеристика особи злочинця (вимагача).* Практика свідчить, що характерними рисами осіб вимагачів є:

а) вимагач «одиначка» характеризується як особа чоловічої (51,3%) чи жіночої статі (48,7%), середній вік при цьому 25-35 років (43,2 %), неодружені чи незамужні відповідно, мають середньо-спеціальну (34,5%) або неповну вищу освіту (29,8 %), не мають постійного місця праці (33,3%) або працюють на посадах, функціональними обов'язки яких передбачають забезпечення організаційно-структурної діяльності підприємства чи установи (здебільшого жінки – секретарі, офіс-менеджери, лаборанти або молодші наукові співробітники, чоловіки – сисадміни, персонал по організації праці), до того ж заробітна платня таких осіб становить мінімальний або трохи вищий рівень (32,4%), при чому спосіб життя вони намагаються вести без фінансових обмежень. Характерними рисами характеру вказаної категорії осіб є жадібність, бажання швидко отримати гроші, не прикладаючи при цьому зусилля, прискіпливість, заздрість, нереалізованість власних амбіцій;

б) особи, що вчиняють вимагання у співучасті:

- при простих видах співучасті, коли вимагання вчинюються двома чи більше особами, однак відсутнє розподілення ролі, характерними рисами є те, що здебільшого такими особами є чоловіки (89,9 % випадків), середній вік яких від 18 до 22 років (34,6 % випадків) та від 28 до 37 років (33,7 % випадків), мають середню спеціальну або повну середню освіту (67,8 % випадків), не мають постійного місця праці (65,4 % випадків) або працюють на посадах охоронців із побитими чергуваннями (34,8 % випадків), раніше притягались до різних видів юридичної відповідальності (адміністративної – 29,1 %, кримінальної – 27,6 %, як до адміністративної так і до кримінальної – 28,7 %), вживають алкогольні напої (44,6 %) чи наркотичні засоби (32,2 %), мають такі риси характеру як жадібність, заздрість, небажання працювати, нахабність, неповагу до суспільства, законів та звичаїв населення. До того ж практика свідчить, що особи даної групи поділяються на: психічно хворих осіб (неврівноважені) та осіб, які вчиняють вимагання не заради отримання матеріального блага, а як «удосконалений» спосіб шантажу особи;

- у випадку, коли вимагання вчинюється суб'єктами у складних формах співучасті характерними рисами є: організатор – чоловік або жінка (53,4 % та 46,6 % відповідно), вище середньо чи високого достатку, має певний соціальний статус, має вищу освіту, при чому доволі часто й декілька вищих освіт, займає керівні посади як державної служби так і в приватних установах, не притягалась раніше до будь-якого виду юридичної відповідальності та характеризується оточенням як вкрай позитивна особа з високим рівнем інтелекту. Найчастіше за все мотивами злочинної діяльності таких осіб є заздрість або бажання помсти чи отримання прибутку; підбурювач – частіше жінки (68,6%), середнього віку від 22 до 27 років (43,3 %) або 35 – 45 років (32,3 %), неодружені (78,6 %), не мають стабільного доходу (43,8 %) чи отримують мінімальну заробітну платню (41,5 %) та через мотиви заздрості або помсти вчиняють злочини; виконавці - чоловіки (96,6 %), середній вік від 18 до 24 років (45,5 %) або 24 – 35 років (39,9 %), мають середню чи середню спеціальну освіту (78,7 %), не мають постійного місця праці (71,4%), вживають алкогольні чи наркотичні речовини (82,3 %), ведуть аморальний спосіб життя та раніше притягались до різного роду кримінальної відповідальності (91,8 %); пособник – особа, будь-якої статі чи віку, яка має незадоволеність власним рівнем життя, низьку фінансову спроможність при чому явно виражені такі риси характеру як жадібність, дратівливість, жорстокість, схильність до насильства та знущання.

Третя група ознак, що входять до складу оперативно-розшукової характеристики є кримінологічні ознаки, зокрема стосовно потерпілої особи. Практика свідчить, до таких ознак входять:

- фізіологічні – у 67,4 % випадків чоловіки, віком від 35 до 45 років (76,4 % випадків), жінки ж віком від 25 до 35 років – 34,6 %, від 35 до 45 років – 22,6 %, старші за 45 р – 27,9 %;

- соціальні – мають вищу освіту (73,4 % випадків), стабільний прибуток (78,9 %), достатній (34,7 %) або високий рівень життя (40,1 %), займають керівні посади чи мають вплив на певні соціально-політичні ситуації в країні (67,5 %);

- психологічні – врівноважені та цілеспрямовані на роботі, однак у побуті необачні, вразливі за особистий імідж.

Водночас, з точки зору оперативно-розшукової протидії вимаганням, слід відмітити, що сучасна кримінальна обстановка характеризується тим, що сьогодні все рідше відбувається вказаний злочин із «прямим» контактом із потерпілою особою, практика свідчить, про почастішання фактів вчинення вимагання із використанням комп'ютерної техніки, технологій та засобів дистанційного зв'язку (проксісервери, одноразові сім-карки, мобільні термінали із нульовим імеї, соціальні мережі тощо), тобто існують випадки коли потерпіла особа та злочинець фактично ніколи не були знайомими в реалі. До того ж, останнім часом фіксується поширення такого виду вимагання як погроза знищення інформації на електронних носіях шляхом вірусу або троянської програми. Тому не дивним є те, що аналізуючи більшість наукових праць можна побачити, що науковці відходять від класичного розуміння вимагання та переходять до аналізу вимагання з точки зору рекету, бандитизму, кіберзлочинності тощо як способу їх вчинення.

Вперше за сучасної кримінальної обстановки та оновленого законодавства визначено оперативно-розшукову характеристику вимагання.

Водночас, аналіз емпіричного матеріалу свідчить, що сьогодні доволі розповсюдженим є вимагання, що характеризується такими ознаками:

1) за схемою – отримання та збір відомостей компрометуючого характеру, де є фактичним: погроза – вимагання матеріальних благ – отримання коштів або фізична погроза/розправа - вимагання коштів – отримання коштів;

2) предмет – гроші, майно, комерційна вигода, відмова від здійснення потерпілою особою певного роду діяльності (комерційної, підприємницької, згода чи відмова від певного способу життя, політичних чи особистих поглядів);

3) суб'єкт – організована злочинність, до складу членів якої входять: високопосадовці, працівники правоохоронних органів та інші особи, що мають прямий доступ до особистих відомостей щодо третіх осіб;

4) використання засобів маскуванню злочинної діяльності: пристрої зміни голосу, зовнішності, одягу, використання спеціальних програм чи техніки.

Висновки. Отже, підводячи підсумок слід дійти висновку, що сучасна оперативно-розшукова характеристика вимагання характеризується великою кількістю різних ознак: кримінально-правових, кримінологічних та криміналістичних, однак, сьогоднішня кримінальна обстановка постійно вносить корегуючі зміни до них та дозволяє виділити ряд особливостей притаманних вказаному виду злочинної діяльності.

Список використаних джерел

1. Ахмедшин Р. Л. Криміналістическая характеристика личности преступника : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Томск, 2006. 20 с.
2. Василичук В. І. Правові й організаційно-тактичні основи попередження та розкриття шахрайств із фінансовими ресурсами оперативними підрозділами ДСБЕЗ : монографія. Луганськ, 2004. 232 с.
3. Відстежують дітей. Стала відома нова схема вимагання в Україні. URL : <https://www.obozrevatel.com/ukr/crime/vidstezhuyut-ditej-stala-vidoma-nova-shema-vimagannya-v-ukraini.htm> (дата звернення: 12.09.2018)
4. Головкін Б.М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері. Х., 2004. 252 с.
5. Коментар до Кримінального кодексу України. URL : <http://radnuk.info/komentar/kruminal/osobluva/292-rozd6/4489--189-.html> (дата звернення: 12.09.2018)
6. Статистичні дані Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. URL : <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html> (дата звернення: 12.09.2018).
7. Що робити, коли вимагають гроші, погрожують. URL : <http://42yurista.com/qa/35163/> (дата звернення: 12.09.2018)

References

1. Akhmedshyn R. L. Krymynalystycheskaya kharakterystyka lychnosty prestupnyka : avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.09. Tomsk, 2006. 20 s.
2. Vasylynchuk V. I. Pravovi y orhanizatsiyno-taktychni osnovy poperedzhennya ta rozkryttya shakhraystv iz finansovymy resursamy operatyvnymy pidrozdilamy DSBEZ : monohrafiya. Luhans'k, 2004. 232 s
3. Vidstezhuyut' ditey. Stala vidoma nova skhema vymahannya v Ukrayini. URL : <https://www.obozrevatel.com/ukr/crime/vidstezhuyut-ditej-stala-vidoma-nova-shema-vimagannya-v-ukraini.htm>(data zvernennya: 12.09.2018)
4. Holovkin B.M. Kryminolohichni problemy umysnykh vbyvstv i tyazhkykh tilesnykh ushkodzhen', shcho vchynyayut'sya u simeyno-pobutoviy sferi. KH., 2004. 252 s.
5. Komentar do Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny. URL : <http://radnuk.info/komentar/kruminal/osobluva/292-rozd6/4489--189-.html>(data zvernennya: 12.09.2018)

6. Statystychni dani Heneral'noyi prokuratury Ukrayiny. URL : <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>
(data zvernennya: 12.09.2018).

7. Shcho robyty, koly vymahayut' hroshi, pohrozhuyut'. URL : [http://42yurista.com/qa/35163/\(data
zvernennya: 12.09.2018\)](http://42yurista.com/qa/35163/(data_zvernennya:12.09.2018))

Надійшла до редакції 13 грудня 2018 р.

